

Sygn. akt V CZ 1/15

POSTANOWIENIE

Dnia 26 marca 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Iwona Koper

SSN Agnieszka Piotrowska

w sprawie z powództwa M. K., A. K., A. O., A. O., E. O., O. O., A. R. i I. W.- O.
przeciwko A. O. o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 26 marca 2015 r.,
zażalenia pozwanego na wyrok Sądu Okręgowego w W.
z dnia 19 listopada 2013 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok, pozostawiając rozstrzygnięcie
o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu
kończącym postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w W. wyrokiem z dnia 25 czerwca 2009 r. zasądził od pozwanego A. O. na rzecz powodów A. K., A. R. i A. O. kwoty po 20.549,79 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 8 października 1987 r., a na rzecz powodów I. W.-O., A. O., E. O. i O. O. kwoty po 10.274,89 zł z ustawowymi odsetkami od dnia 4 listopada 1987 r., oddalając dalej idące powództwo. Zasądzone kwoty wynikały z uwzględnienia roszczenia powodów o zachówek po T. O. zmarłym w dniu 21 kwietnia 1984 r.

Sąd ustalił, że postanowieniem z 29 sierpnia 1985 r. Sąd stwierdził, iż spadek po T. O. w całości na podstawie testamentu szczególnego nabyła A. C. Do kręgu ustawowych spadkobierców należeli jego żona F. O. oraz dzieci A. K., W. O., Z. O., A. O., A. R. i A. O. W trakcie postępowania zmarła F. O., a spadek po niej, zgodnie z postanowieniem Sądu z dnia 13 marca 1996 r., nabył na podstawie testamentu notarialnego w całości Z. O. W testamencie F. O. zapisała swojemu synowi A. O. swój udział w prawie użytkowania wieczystego nieruchomości przy ul. C. 12 w W. oraz w prawie własności budynku mieszkalnego i gospodarczego znajdujących się na tej działce. Zapis ten został wykonany przez spadkobiercę testamentowego. Po Z. O. zmarłym w dniu 26 kwietnia 2008 r. spadek nabyli na podstawie ustawy jego żona I. W.-O., A. O., E. O. oraz O. O. po 1/4 części. Skład majątku dorobkowego małżonków T. i F. O. istniejący w chwili otwarcia spadku po T. O. został ustalony prawomocnym postanowieniem wstępnym Sądu Rejonowego z 30 lipca 2001 r., sygn. akt ... 731/99, a zmienionym częściowo postanowieniem Sądu Okręgowego z dnia 11 września 2002 r. sygn. akt ... 440/02. Aktualna wartość tego majątku została ustalona postanowieniem końcowym Sądu Rejonowego z dnia 5 października 2006 r. w sprawie o sygn. akt ... 731/99, a następnie postanowieniem Sądu Okręgowego z dnia 20 listopada 2007 r. w sprawie o sygn. akt ... 485/07, na kwotę 806.022,46 zł obejmującą wartość nieruchomości przy ul. C. 12 w W. w kwocie 148.429 zł oraz wartość pozostałych przedmiotów majątkowych w kwocie 657.593,46 zł. W postępowaniu o podział współwłasności, która toczyła się pod sygn. akt ... 731/99, Sąd ustalił, iż udziały małżonków T. i F. O. były równe. W dniu śmierci T. O. majątek dorobkowy małżonków T. i F. O. stał się przedmiotem współwłasności A. C. i F. O. w udziałach po 1/2 części. T. O. w chwili śmierci nie miał żadnego innego majątku osobistego.

W. O. otrzymał od spadkodawcy T. O. około trzy lata przed jego śmiercią darowiznę w postaci działki położonej przy ul. K. w W. Z. O. również otrzymał od spadkodawcy na trzy lata przed jego śmiercią darowiznę, której przedmiotem była nieruchomości - działka przy ul. C. w W.

Sąd pierwszej instancji uznał, że powodowi, jako zstępnym spadkodawcy, przysługiwało roszczenie o zachowek. Wartość spadku na potrzeby ustalenia wysokości zachowku określa się według stanu spadku z chwili śmierci spadkodawcy i według cen obowiązujących w chwili orzekania. Stosownie zaś do art. 993 k.c. przy obliczaniu zachowku nie uwzględnia się zapisów i poleceń, natomiast dolicza się do spadku darowizny uczynione przez spadkodawcę. Sąd uznał za nieuzasadnione zarzuty pozwanego, że w skład spadku po T. O. wchodzi wierzytelności A. C. w kwocie 300 tys. zł z tytułu udzielonej spadkodawcy pożyczki na budowę warsztatu, które są zabezpieczone wekslem, wierzytelności w kwocie 200 tys. zł, które A. C. przejęła od swojego syna, a które wynikają z tytułu pożyczki udzielonej spadkodawcy na zakup auta osobowo-dostawczego Syrena Bosto oraz wierzytelności z tytułu wynagrodzenia - czynszu za korzystanie z przedmiotu własności A. C. Wbrew też stanowisku pozwanego, nie było podstaw do zaliczenia do majątku spadkowego składników majątkowych w postaci wyposażenia odlewni i materiałów odlewniczych.

Cały majątek dorobkowy T. O. i jego małżonki F. został szczegółowo ustalony w postępowaniu o podział majątku dorobkowego i zniesienie współwłasności toczącym się przed Sądem pod sygn. akt ... 731/99, w szczególności zaś w prawomocnym postanowieniu wstępnym z dnia 30 lipca 2001 r., które zostało zmienione częściowo postanowieniem Sądu Okręgowego z dnia 11 września 2002 r. sygn. akt ... 440/02. Mimo, iż przedmiotem rozstrzygnięcia w tym postępowaniu był podział majątku dorobkowego T. O. i F. O. i zniesienie współwłasności, a nie podział majątku spadkowego, to jednak podstawą rozstrzygnięcia tego postępowania było ustalenie składu oraz wartości majątku dorobkowego małżonków T. i F. O. Uwzględniając, że żadna ze stron postępowania nie wykazała, ani nawet nie podnosiła, iż T. O. posiadał jeszcze jakiś inny majątek niż udział we wspólności majątkowej małżeńskiej, Sąd stwierdził, że majątek spadkowy pokrywa się z udziałem w wysokości 1/2 części we współwłasności

powstałej na skutek ustania wspólności majątkowej małżeńskiej. W niniejszym postępowaniu niedopuszczalne było ponowne orzekanie co do składników majątkowych wchodzących w skład majątku dorobkowego T. O. i F. O., z uwagi na powagę rzeczy osądzonej.

Wbrew zarzutowi pozwanego, wskazywane przez niego wierzytelności przysługujące jego poprzedniczce prawnej A. C., były przedmiotem merytorycznego rozpoznania przez Sąd w postępowaniu o zniesienie współwłasności. W postanowieniu wstępnym z dnia 30 lipca 2001 r., w sprawie ... 731/99 Sąd Rejonowy wskazał m.in. iż współwłaścicielom nie przysługują między sobą roszczenia z tytułu czynszu bądź wynagrodzenia za wyłączne korzystanie z rzeczy wspólnej przez jednego z nich. Nie uwzględnienie w tym postępowaniu wyposażenia odlewni i materiałów odlewniczych spowodowane było faktem, że w chwili orzekania zarówno wyposażenie, jak i materiały nie przedstawiały żadnej obiektywnej wartości. Podobnie rozstrzygnął Sąd w przedmiocie ewentualnych roszczeń A. C. w stosunku do T. O. z tytułu udzielonych pożyczek, wskazując, iż wierzytelności te jeżeli istniały, to wygasły na skutek nabycia spadku po T. O. przez A. C.

Za niezasadny uznał też Sąd zarzut pozwanego, iż należna powodom kwota zachowku winna ulec obniżeniu z tej przyczyny, że w okresie od stwierdzenia nabycia spadku do zakończenia postępowania działowego byli oni w posiadaniu majątku spadkowego, czerpiąc z tego tytułu korzyści, z których nie rozliczali się z pozwanym.

Bezpodstawne były zarzuty pozwanego, że w skład majątku spadkowego wchodziły inne przedmioty niż te, które zostały na mocy prawomocnych postanowień Sądu w postępowaniu o sygn. akt ... 731/99 zaliczone do majątku dorobkowego T. i F. O. Co najwyżej pozwany mógł się powołać na okoliczność, że w okresie od prawomocnego zakończenia tej sprawy nastąpiła zmiana cen rynkowych tych składników majątkowych uzasadniająca konieczność ponownego dokonywania ich wyceny. Zarówno jednak pozwany, jak i powodowie zarzutu o takiej treści nie podnieśli.

Za słuszny uznał Sąd zarzut, iż do majątku spadkowego należy doliczyć darowizny uczynione przez spadkodawcę. Sąd ustalił, iż do darowizn podlegających doliczeniu na podstawie art. 993 k.c. należą: darowizna na rzecz syna W. O. w postaci nieruchomości położonej przy ul. K. w W. i darowizna na rzecz Z. O. w postaci nieruchomości położonej przy ul. C. w W. Zarówno W. O., jak i następcy prawni Z. O. w toku postępowania oświadczyli, iż uznają wartość tych darowizn za równą wartości dochodzonych przez nich roszczeń o zachowek. W związku z tym uznali swoje roszczenie za zaspokojone, czego wyrazem było cofnięcie pozwu i zrzeczenie się roszczenia. W odniesieniu do roszczeń o zachowek Z. O. cofnięcie pozwu miało miejsce jedynie w stosunku do roszczeń, które przysługiwały Z. O. w chwili śmierci spadkodawcy T. O., a nie roszczeń, które odziedziczył on po swojej matce F. O. Sąd przyjmując skuteczność cofnięcia pozwu w tym zakresie, postanowieniem z dnia 25 czerwca 2009 r., umorzył postępowanie w tej części.

Sąd przyjął, iż wartość majątku spadkowego stanowiąca podstawę do obliczenia zachowku przysługującego pozostałym powodom jest równa kwocie 403.011,23 zł, tj. połowie wartości majątku dorobkowego małżonków T. i F. O. bez doliczania wskazanych powyżej darowizn. W związku z tym, Sąd nie tylko nie dolicza wartości tych darowizn do wartości masy spadkowej, ale również przy obliczaniu zachowku dla pozostałych powodów nie doliczał udziału w majątku spadkowym, który przypadłby W. O. i Z. O., gdyby dziedziczyli zgodnie z ustawą. Uwzględniając wysokość udziałów powodów na potrzeby ustalenia wysokości zachowku, wysokość zgłoszonych przez nich żądań oraz ustaloną wartość spadku, Sąd zasądził na rzecz powodów odpowiednie kwoty tytułem zachowku wynikające z tych obliczeń. O odsetkach orzekł na podstawie art. 481 k.c., przyjmując, że obowiązek ich zapłaty powstał od dnia następnego po doręczeniu pozwanej A. C. odpisów pozwu.

Od powyższego wyroku apelację wniósł pozwany, który zaskarżył go w całości. Wyrokiem z dnia 19 listopada 2013 r. Sąd Okręgowy w K., po rozpoznaniu apelacji pozwanego, uchylił wyrok Sądu Rejonowego i przekazał sprawę temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Sąd drugiej instancji, co do zasady, podzielił stanowisko prawne Sądu pierwszej instancji oraz dokonane

ustalenia faktyczne. Uznał jednak, że w sprawie doszło do nierozpoznania istoty sprawy, której rozstrzygnięcie zależy przede wszystkim od ustalenia wartości spadku. Ustala się ją według stanu spadku z chwili śmierci spadkodawcy i według cen obowiązujących w dacie orzekania. Właściwe ustalenie wartości spadku stanowi o rozpoznaniu istoty sprawy. Sąd pierwszej instancji, wydając orzeczenie z dnia 25 czerwca 2009 r., dokonał ustalenia wartości spadku na podstawie postanowienia wydanego w sprawie ... 731/99 o podział majątku i zniesienie współwłasności, które zapadło w październiku 2006 r. Rozbieżność czasowa pomiędzy datą orzekania w sprawie o zachówek, a datą, na którą zostały wycenione składniki spadku stanowi naruszenie reguły dotyczącej zasad ustalania wartości spadku na potrzeby ustalenia wysokości zachowku.

Zażalenie na wyrok Sądu Okręgowego złożył pozwany, wnosząc o jego uchylenie i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi Okręgowemu w W. Podniósł, że Sąd Okręgowy nieprawidłowo uznał, że Sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy. Niezasadnie bowiem przyjął, że w sprawie zachodzi częściowo powaga rzeczy osądzonej w związku z orzeczeniem wydanym w sprawie o zniesienie współwłasności pomiędzy F. i T. O. Postępowanie o zniesienie współwłasności nie było działem spadku, a Sądy zniosły współwłasność tylko tego majątku, który istniał fizycznie w chwili orzekania, 23 lata po otwarciu spadku, a nie dzielił majątku spadkowego w stanie z dnia otwarcia spadku w dniu 21 kwietnia 1984 r. Sąd pierwszej instancji nieprawidłowo uznał tożsamość majątku spadkowego z połową wartości majątku, którego współwłasność znoszono pomiędzy pozwaną A. C., a powódką F. O. i ich spadkobiercami. Sąd nieprawidłowo także przyjął, że znaczna część materiałów odlewniczych nie była objęta postępowaniem o zniesienie współwłasności. W sprawie nie zachodzi także tożsamość przedmiotowa, ponieważ w postępowaniu o zniesienie współwłasności nie zostały rozpatrzone wierzytelności stron do spadku ani darowizny spadkodawcy.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

W judykaturze wyjaśniono, że kontrola dokonywana w ramach zażalenia z art. 394¹ § 1¹ k.p.c. ma charakter formalny, skupiający się na przesłankach uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji, bez wkraczania w kompetencje sądu

in merito. W postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia na orzeczenie o uchyleniu wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, Sąd Najwyższy poddaje kontroli, czy orzeczenie zostało prawidłowo oparte na jednej z wymienionych przesłanek, a ściślej, czy powołana przez sąd przyczyna uchylenia odpowiada ustawowej podstawie. Przedmiotem badania Sądu Najwyższego jest istnienie formalnych, procesowych podstaw wydania przez sąd drugiej instancji wyroku kasatoryjnego, a nie reformatoryjnego. Dokonywana ocena ma jednak charakter czysto procesowy. Zażalenie przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie jest bowiem środkiem prawnym służącym kontroli materialnoprawnej podstawy orzeczenia; kontrola taka może być przeprowadzona wyłącznie w postępowaniu kasacyjnym. Tak określone granice dokonywanej kontroli wyłączają możliwość oceny nie tylko zasadności pozwu (wniosku) i apelacji, ale też merytoryczne badanie stanowiska prawnego sądu drugiej instancji. Merytoryczna kontrola orzeczenia sądu drugiej instancji zastrzeżona jest dla skargi kasacyjnej, będącej nadzwyczajnym środkiem zaskarżenia, któremu ustawowo postawione są szczególne wymagania formalne i konieczność spełnienia przesłanek decydujących o przyjęciu jej do rozpoznania.

Sąd Okręgowy jako podstawę uchylenia wyroku Sądu pierwszej instancji wskazał nierozpoznanie istoty sprawy, a zatem przesłankę, o której mowa w art. 386 § 4 k.p.c. W konsekwencji zachodzi potrzeba ustalenia, czy przyjęte przez sąd drugiej instancji rozumienie tego pojęcia było zgodne z przyjmowanym w doktrynie i orzecznictwie oraz czy jego ocena uzasadniała wydanie takiego orzeczenia. Nie jest objęte kontrolą stanowisko prawne sądu drugiej instancji.

W orzecznictwie Sądu Najwyższego przyjmuje się jednolicie, że do nierozpoznania istoty sprawy dochodzi wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, gdy sąd zaniechał zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony, bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (por. m.in. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003, nr 3, poz. 36, z dnia 21 października 2005 r., III CK 161/05, nie publ., z dnia 12 listopada 2007 r., I PK 140/07, OSNP 2009, nr 1-2, poz. 2). Dojdzie do tego również w razie oddalenia

powództwa, z uwagi na przyjęcie braku legitymacji procesowej po którejś ze stron, wygaśnięcia lub przedawnienia roszczenia z odwołaniem się do samych tylko twierdzeń stron na temat jego charakteru, gdy tej oceny sąd drugiej instancji nie podzieli (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22 oraz z dnia 14 maja 2002 r., V CKN 357/00, nie publ.).

Zażalenie zmierza do podważenia merytorycznej oceny Sądu drugiej instancji zasadności zarzutów podniesionych w apelacji. Ze względu na wyjaśniony wcześniej wąski charakter kontroli dokonywanej przez Sąd Najwyższy w ramach rozpoznawania zażalenia wniesionego na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c. rozpoznanie tych zarzutów odnoszących się do oceny merytorycznej sprawy, była w ogóle niedopuszczalna. Mimo to zażalenie było zasadne, gdyż Sąd drugiej instancji nieprawidłowo stwierdził, że Sąd Rejonowy nie rozpoznał istoty sprawy. Argumentacja Sądu Okręgowego w tym zakresie opiera się bowiem na uznaniu, że Sąd pierwszej instancji wadliwie ustalił wysokość kwoty należnej powodom z tytułu zachowku na skutek nieprawidłowego ustalenia wartości spadku (ściślej substratu zachowku) na skutek nieuwzględnienia przez Sąd pierwszej instancji zmiany wartości wycenianych składników pomiędzy datą wydania zaskarżonego wyroku (25 czerwca 2009 r.), a datą (październik 2006 r.) wydania postanowienia w sprawie ... 731/99, na podstawie którego została ustalona wartość spadku. Sąd pierwszej instancji, stosując odpowiednie przepisy prawa materialnego przyjął jednak, że dla rozstrzygnięcia o zasadności dochodzonego powództwa niezbędne jest ustalenie wartości spadku i ją ustalił. Stwierdzona przez Sąd drugiej instancji nieprawidłowość ustalenia tej wartości, skutkująca koniecznością przeprowadzenia dodatkowych dowodów na tę okoliczność, nie stanowi jednak nierozpoznania istoty sprawy w znaczeniu przyjmowanym w orzecznictwie. Kwestią tą, ze względu na obowiązujący w polskim systemie prawnym model apelacji pełnej, powinien zająć się Sąd drugiej instancji, przeprowadzając stosowne dowody. W tych okolicznościach wydanie orzeczenia kasatoryjnego nie było więc uzasadnione w świetle art. 386 § 4 k.p.c.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł, jak w sentencji na podstawie art. 398¹⁵ § 1 w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. oraz art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1, art. 398²¹ i art. 394¹ § 3 k.p.c.

